

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA  
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI  
URGANCH INNOVATION UNIVERSITETI NTM

# ***INNOVATSIYA VA TARAQQIYOT***

***INNOVATION AND PROGRESS***

***Ilmiy-metodik, ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy***

***JURNAL***

***Scientific-methodological, social, spiritual-educational***

***JOURNAL***

**2026-yil, 6,7,8-sonlar**

**2026, Issue 6,7,8**

|                                                                                                                                                                                 |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>N.S.Salomov.</b> Ingliz va o'zbek tillarida xushmuomalalik kategoriyasining qiyosiy-lingvopragmatik tadqiqiga doir                                                           | 319 |
| <b>N.S.Salomov.</b> Xushmuomalalik konsepti va uni o'rganishning asosiy nazariy yondashuvlari                                                                                   | 326 |
| <b>M.Qodiriy.</b> Leksik-stilistik va pragmalingvistik aktlarning tarjimalarda uzatilishi                                                                                       | 333 |
| <b>F.R.Matkarimova.</b> Ergonimlarning nazariy tadqiqi xususida                                                                                                                 | 339 |
| <b>O.R.Matkarimova.</b> Antonomaziyalarni tarjima qilishda konnotatsiyani saqlash muammolari                                                                                    | 348 |
| <b>D.Rustamova.</b> Ogahiy she'riyatida ma'naviy san'atlar                                                                                                                      | 359 |
| <b>N.A.Ergasheva.</b> O'zbek toponimikasining ilmiy-nazariy asoslari va paxtachi tumani toponimlarini tahlil etishning metodologik yondashuvlari                                | 364 |
| <b>N.A.Ergasheva.</b> Paxtachi tumani mikrotoponimlarini o'rganishda tadqiqot metodlarining samaradorligi                                                                       | 372 |
| <b>G.M.Saparbaeva.</b> Lexical diffusion and semantic fields in english: a historical and contemporary analysis                                                                 | 380 |
| <b>Sh.Sh.Sanaqulova.</b> Neyrosetlarni lingvodidaktikaga integratsiya qilish: imkoniyatlar va xavf-xatarlar                                                                     | 390 |
| <b>D.Y.Karimova.</b> Xorazm shevalarida fe'llarning o'rganilishi                                                                                                                | 397 |
| <b>D.T.Yuldashev.</b> Qo'zi davlatning "Ko'ngil chiroyi" devonidagi sifatlashlar lingvopoetikasi                                                                                | 402 |
| <b>Z.U.Yuldashev.</b> Nabi Jaloliddinning "Cho'lpon" romanida tarixiy shaxslar portretining badiiy talqini                                                                      | 411 |
| <b>G.K.Kazakova.</b> Esse janri genezisi va poetik xususiyatlari                                                                                                                | 418 |
| <b>N.G.Boboyozova.</b> Ingliz tilida murojaat shakllarining lingvistik va lingvomadaniy xususiyatlari                                                                           | 423 |
| <b>N.A.Azatova.</b> Lingvokulturalarning folklor asarlaridagi o'rni                                                                                                             | 430 |
| <b>Y.M.Xasanova.</b> Zamonaviy ingliz motivatsion diskursida persuziv lingvopragmatik mexanizmlar: S.R. Kovey, J. Klir, B. Braun va K. Dvek asarlari materialida qiyosiy tahlil | 436 |
| <b>D.K.Rustamova.</b> Qurbon Muhammadrizoning "Bir siqim tuproq" asarida peyzaj qahramon ruhiy olamini aks ettirish vositasi sifatida                                           | 442 |
| <b>D.X.Jumaniyazova.</b> Qo'zi davlat nasridagi troplarning lingvopoetik tahlili                                                                                                | 446 |
| <b>R.A.Cho'liyev.</b> Badiiy asarlarda xalq madaniy dunyoqarashi va milliy mentallik                                                                                            | 455 |
| <b>D.I.Pardayeva.</b> Ambivalentlikning semantik va pragmatik xususiyatlari                                                                                                     | 461 |
| <b>Z.M.Raximova.</b> Milliy mentalitetni aks ettiruvchi verbal birliklarning qiyosiy tahlili                                                                                    | 470 |

## O'ZBEK TOPONIMIKASINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI VA PAXTACHI TUMANI TOPONIMLARINI TAHLIL ETISHNING METODOLOGIK YONDASHUVLARI

**Ergasheva Nodira  
Abdurayimovna,  
Navoiy davlat  
konchilik va  
texnologiyalar  
universiteti, katta  
o'qituvchi**

**UO'K 81'36**

**Annotatsiya:** O'zbek toponimikasi rivojlanishining ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish, avvalo, bu sohada shakllangan konsepsiyalar (toponimika sohasiga oid qarashlar, toponimlarni turli nuqtayi nazarlarning tizimli talqini), ilmiy yondashuvlar va metodologik tamoyillarni tahlil qilishni talab etadi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab o'zbek toponimikasi alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib, joy nomlarini lingvistik, tarixiy va tizimli tahlil qilish tajribalari to'plandi. Shu bilan birga, toponimik tizimning o'ziga xosliklarini, ularning tuzilish mexanizmlarini, semantik motivatsiyasini hamda nominativ jarayonlarning tipologik xususiyatlarini aniqlash masalasi dolzarb ilmiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

**Kalit so'zlar:** toponimika, toponimik tizim, o'zbek toponimika, o'zbek toponimikasi, ijtimoiy-tarixiy hayoti, tarix, etnografiya, geografiya, joy nomlari.

**Аннотация:** Изучение научно-теоретических основ развития узбекской топонимики прежде всего требует анализа сложившихся в данной области концепций (взглядов, относящихся к сфере топонимики, системной интерпретации топонимов с различных точек зрения), научных подходов и методологических принципов. Начиная со второй половины XX века узбекская топонимика сформировалась как самостоятельное научное направление, в рамках которого был накоплен опыт лингвистического, исторического и системного анализа географических названий. В то же время выявление специфики топонимической системы, механизмов её

структуры, семантической мотивации, а также типологических особенностей номинативных процессов остаётся одной из актуальных научных проблем.

**Ключевые слова:** топонимика, топонимическая система, узбекская топонимика, узбекские топонимы, социально-историческая жизнь, история, этнография, география, географические названия.

**Abstract:** The study of the scientific and theoretical foundations of the development of Uzbek toponymy прежде всего requires an analysis of the concepts established in this field (views related to toponymy, the systematic interpretation of toponyms from various perspectives), as well as scientific approaches and methodological principles. Since the second half of the twentieth century, Uzbek toponymy has developed as an independent scientific discipline, within which substantial experience has been accumulated in the linguistic, historical, and systematic analysis of geographical names. At the same time, identifying the specific features of the toponymic system, the mechanisms of its structure, semantic motivation, and the typological characteristics of nominative processes remains one of the актуальные scientific challenges.

**Keywords:** toponymy, toponymic system, Uzbek toponymy, Uzbek toponyms, socio-historical life, history, ethnography, geography, geographical names.

Топонимика – тил tizimidagi eng qadimiy, tarixiy va madaniy qatlamlarni saqlab qoluvchi sohalardan biri sifatida, xalqning ijtimoiy-tarixiy hayoti, etnolingvistik jarayonlari hamda milliy tafakkur xususiyatlarini oʻzida mujassam etgan ilmiy yoʻnalishdir. Qaysidir xalq borki, ularning muayyan joylarga nisbatan nom berish tizimi, ularning yashah tarzi, urf-odatlar, milliy-madaniy qarashlari, eʼtiqodi hamda tirikchilik faoliyati va tarixiy merosining hosilasi sifatida shakllanadi. Shu bois oʻzbek toponimikasini oʻrganish nafaqat lingvistik

Surxondaryo viloyati toponimlari, B.O‘rinboyev Jizzax va Samarqand viloyati toponimlarining izohi, A.Muhammadjonov Toponimlar ilmiy tavsifi va etimologik tahlilining tarixiy jihatlarini, A.Otajonova Xorazm etnotoponimlari va ularning lug‘aviy asoslari, T.Enazarov O‘zbekiston toponimlari: lug‘aviy asoslari va etimologik tadqiqi, O‘.Oripov, R.Nuritdinova kabi olimlarning tadqiqotlari alohida o‘rin tutadi.

Keyingi davrda S.Ahmadov Jizzax viloyati toponimlarining semantik xususiyatlari, Sh.Temirov Samarqand viloyati oronimlarining lisoniy tadqiqi, I.Xolmuratov Janubiy Qoraqalpog‘iston oykonimlari, N.Ganiyev Qiziltepa tumani toponimlari, U.Turdimurodov Xatirchi tumani toponimlarining leksik-grammatik va etimologik tadqiqi kabi mavzularda nazariy, tarixiy-lingvistik hamda lingvonomastik, lingvokulturalogik, etimologik tahlil masalalarida olib borgan ko‘lamli tadqiqot ishlariga bag‘ishlangan maqola, monografiya va dissertatsiyalari muhim ahamiyat kasb etadi<sup>1</sup>.

O‘lkamiz tarixini bilish va uning ochilmagan siru-sinoatlariga aniqlik kiritish tariximizning hamisha dolzarb masalalaridan biri bo‘lib kelgan. Geograf olim, toponimist E.M.Murzayevning ta‘rificha, “Toponimlarda har bir tarixiy davrning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘qish mumkin”<sup>2</sup>.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning: “Har birimiz davlat tiliga bo‘lgan e‘tiborni mustaqillikka bo‘lgan e‘tibor deb, davlat tiliga ehtirom va sadoqatni ona-Vatanga ehtirom va sadoqat deb bilishimiz, shunday qarashni hayotimiz qoidasiga aylantirmog‘imiz lozim”, - degan fikrlarini o‘ziga dasturlamal qilib kelayotgan Vatanimizning sadoqatli, fidoyi tilshunos olimlari o‘zbek tilining rivojiga va tarixiga o‘zlarining katta hissasini qo‘shib kelmoqda.

Mamlakatimizda “Bugungi globallashuv davrida har bir mustaqil davlat o‘z milliy manfaatini ta‘minlash, bu borada avvalo o‘z madaniyatini, azaliy qadriyatlarini, ona tilini asrab-avaylash va rivojlantirish masalasiga ustuvor ahamiyat qaratishi tabiiy”<sup>3</sup> bo‘lgan hozirgi bir sharoitda ishlab chiqilgan toponimik siyosat toponimika sohasini ilmiy-nazariy va amaliy yo‘nalishlarda jiddiy rivojlantirishni ham talab etadi. Bu kabi dolzarb masalalarning natijasi sifatida muayyan hududga oid tarixiy hodisalarni, qadriyatini, ijtimoiy faoliyatini o‘zida mujassam etgan lisoniy birliklar hisoblangan toponimlarni mavjud mintaqada misolida tadqiq etish asosiy vazifalar sifatida qaraladi. Chunonchi, Paxtachi

<sup>1</sup>Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси: фил. фан. ном.. дисс. – Тошкент, 1965.

asarlarida toponimikaga oid juda ko'p ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, A.R.Beruniyning "Qonuni Mas'ud" asarida 603 ta joy nomi ko'rsatilgan. Uning geografik xaritasida esa 40 dan ortiq joy nomlari berilgan.

O'zbek toponimikasi rivojlanishining ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish, avvalo, bu sohada shakllangan konsepsiyalar (toponimika sohasiga oid qarashlar, toponimlarni turli nuqtayi nazarlarning tizimli talqini), ilmiy yondashuvlar va metodologik tamoyillarni tahlil qilishni talab etadi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab o'zbek toponimikasi alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib, joy nomlarini lingvistik, tarixiy va tizimli tahlil qilish tajribalari to'plandi. Shu bilan birga, toponimik tizimning o'ziga xosliklarini, ularning tuzilish mexanizmlarini, semantik motivatsiyasini hamda nominativ jarayonlarning tipologik xususiyatlarini aniqlash masalasi dolzarb ilmiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Yurtimizda onomastik birliklarni turli ilmiy yondashuvlar asosida tadqiq qilish jarayoni tobora kengayib bormoqda. Bugungi tadqiqotlarda nomlarning tarixiy-lisoniy ildizlari, semantik xususiyatlari, etnogeografik omillari, ijtimoiy vazifalari, grammatik tuzilishi hamda lingvomadaniy mazmuni bir butun integrativ (joy nomlarini bir tomonlama emas, balki har tomonlama, ya'ni tilshunoslik, tarix, geografiya, etnografiya, etimologiya va boshqa sohalar bo'yicha) yondashuv doirasida tahlil qilinmoqda. Ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab hamda mustaqillikdan keyingi davrda toponimlarning til tizimidagi funksional-semantik rivoji, ularning shakllanish mexanizmlari, qo'llanish jarayonidagi mavqeyini o'rganishga bag'ishlangan ko'lamli ilmiy izlanishlar amalga oshirildi. Tilshunoslik, tarix va geografiya fanlari uyg'unlashgan nuqtada yaratilgan fundamental tadqiqotlar, tuzilgan lug'atlar, himoya qilingan ilmiy ishlar buning dalilidir.

Jumladan, o'zbek toponimikasi ilmiy-nazariy asoslarining ishlab chiqilishida olimlarimizdan E.Begmatov O'zbek antroponimlari, T.Nafasov Qashqadaryo viloyati toponimlari, Sh.Qodirovaning Toshkent mikrotoponimlari, Ya.Xujamberdiyev Janubiy Qozog'iston va Surxondaryo toponimlari, O.S.Gubayeva Farg'ona etnonimlari, T.Rahmatov Samarqand toponimi etimologiyasi, J.Latipov Marg'ilon shahri joy nomlari, N.Oxunov Qo'qon guruhi toponimlari, Q.Xurramov O'zbek xalq geografik atamallari, L.Karimova tomonidan O'zbek tilida toponimlarning o'rganilishi, S.N.Nayimov Buxoro viloyati oykonimlari, Z.Do'simov Xorazm toponimlari, X.Xolmo'minov

jihatdan, balki tarix, etnografiya, geografiya va madaniyatshunoslik bilan uzviy aloqada tahlil etishni taqozo etadi.

Jahon tilshunosligida joy nomlarini ifodalovchi makro va mikrotoponimlar milliy, tarixiy, ijtimoiy-siyosiy hamda madaniy-ma'rifiy nuqtayi nazardan alohida ahamiyat kasb etadi. Jahon tilshunosligida toponimikaning mustaqil fan sifatida shakllanish tamoyillari bo'yicha bir qator olimlarning ilmiy izlanishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, nemis geografi A.Gumboldning ushbu sohada talqiot qilgan dastlabki olimdir<sup>1</sup>, A. Zarembo (Polsha), E.Eyxler (Germaniya), R.Sindu (Fransiya), B.Unbegaun (Angliya), H.A.Smit, A.L. Dulzat, G.J. Kopley, G.V.Lemon kabi tadqiqotchilarning ishlari ushbu sohaning nazariy asoslarini belgilashda alohida o'rin tutadi.

Rus tilshunosligida A.N.Sobolevskiy, N.Nadejdin, A.V.Superanskaya, A.A.Beletskiy, O.T.Molchanova, E.M.Murzayev, N.Ya.Podolskaya, A.Nikonov va G.N.Smolitskaya kabi olimlarning ilmiy ishlari toponimikaning shakllanishi, rivojlanishi va tadqiq etish usullarini o'z ichiga olgan. Ushbu olimlarning tadqiqotlari geografik nomlarning kelib chiqishi, ularning leksik-semantik xususiyatlari hamda lingvistik jihatdan o'rganilishiga bag'ishlangan bo'lib, bu fan yo'nalishining rivojlanishida muhim manba vazifasini o'tamoqda.

Shuningdek, O'rta Osiyo toponimlarini rus olimlaridan V.V.Bartold ("Туркестан в эпоху монгольского нашествия" – "Turkiston mo'g'ul bosqinchiligi davrida", V.Vyatkin (Материалы к исторической географии Самаркандского вилоята" – "Samarqand viloyati tarixiy geografiyasi materiallari"), N.V.Sitnyakovskiyning ("Заметки о Бухарской части долины Зерафшана" – "Zarafshon vodiysining Buxoro qismi haqida qaydlar")<sup>2</sup> nomli ilmiy asarlarida ko'plab joy nomlari o'rganilgan. V.Murzayevning 1957-yilda yozgan "Средняя Азия" (O'rta Osiyo) kitobida 100 dan ortiq joy nomlari ko'rsatilgan. Chet el olimlari Vengriyalik Armeniy Vamberi, Semenov-Tyanshanskiy O'rta Osiyo toponimlarini tadqiq etgan.

Sharqda, xususan, O'rta Osiyoda toponimikani o'rganish qadimdan boshlangan bo'lib, Yusuf Xos Xojib "Qutadg'u bilik", Beruniyning "Qonuni Mas'ud", "Hindiston", "Saydana", Mahmud Qoshg'ariyning "Devoni lug'atit turk", Ibn Sinoning "Dengiz qirg'oqlari", Boburning "Boburnoma", Abulg'oziy Bahodirxonning "Shajarai turk", Mirzo Ulug'bekning "To'rt ulus tarixi" kabi

<sup>1</sup> Низомов А. ва б. Топонимика. - Тошкент, Шарк, 2013. – Б. 15.

<sup>2</sup> Бегалиев Н.Б. Самарканд топонимияси. - Самарканд, Сам ДЧИ нашриёти, 2010. – Б. 12.

tumani joy nomlarining lisoniy xususiyatlari, dialectal tarkibi, paydo bo'lish spesifikatsiyasi (o'ziga xosligi yoki o'ziga xos xususiyatlari, jihatlari), etnolingvistik xususiyatlarini tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu soha doirasida jahon ilm-fanida onomastik birliklarning geografiya, tarix va tilshunoslik va etnografiyaga doir tavsifi keng tadqiqotlar orqali o'z ifodasini topmoqda. Hozirgi davr ilm-fanida muayyan areal nomlarini yaxlit bir tizim muhitida nominatsion-motivatsion, leksik-semantik, ijtimoiy-lingvistik va tarixiy-etimologik tomonlama tadqiq qilishga bo'lgan ehtiyoj oshib bormoqda.

Toponim deganda, albatta, biron bir joyning ikkinchi bir joydan farqlaydigan nomi tushuniladi. Toponimlarning shakllanishida muayyan sabablar ishtirok etadi. Ana shu toponimlarni shakllantiruvchi sabablar esa geografik nomlarni joyning holati, relyefi, iqlimiy xususiyatlari, hududning suv manbalari, o'simliklari, hayvonlari, tog' jinslari, foydali qazilmalari, xalqlar, qabila, urug'larning nomlari, afsonaviy va diniy nomlar bilan bog'liq holda shakllangan toponimlar kabi ko'plab geografik guruhlariga ajratib o'rganishga imkon yaratadi<sup>1</sup>.

“Granit yemirilishi mumkindir, ammo ilmiy tilda toponimlar deb ataladigan geografik nomlar, ya'ni joy nomlari ming-ming yillarga bardosh beradi. Chunonchi, Sug'd, Xorazm, Baqtriya kabi nomlar bundan 2500 yildan ham oldinroq bitilgan mixxatlarda tilga olingan”<sup>2</sup>.

O'tmishda joy nomlari turli fanlar kesishmasida tadqiq etilgan bo'lsa, XX asrga kelib, tilshunoslikda tizim sifatida o'rganila boshlandi. Shu sababli, uzoq yillar davomida toponimiya qaysi sohaga ko'proq daxldor degan masala doirasida bahs-munozaralar avj oldi. Xususan, V.Nikonov “Geografik nom bu – so'z, qolaversa, barcha so'zlar kabi, u jisman geografiyaga emas, balki til qonunlariga bo'ysunadi. Toponimika o'z vositalarini ixtiro qilmaydi, balki tilda mavjud bo'lganlaridan foydalanadi, garchi u ularning ozgina qismini tanlasa-da”<sup>3</sup>, - degan fikrni berib o'tadi. Taniqli toponimist olim S.Qorayev esa “Geografik nomlar, ya'ni toponimlar til lug'at tarkibining bir qismi bo'lib, til qonuniyatlariga bo'ysunadi...” yoki “toponimika atoqli otlarni o'rganadigan onomastika fanining

<sup>1</sup>Султанова Н.Б. Умумий ўрта таълим мактаблари география дарсларида топонимик атамалардан фойдаланиш масалалари. Ўзбекистон География жамияти ахбороти 42-жилд, 2013 йил, 63- 656.).

<sup>2</sup> Кораяев С. Географик номлар маъноси. – Т.: Ўзбекистон, 1978. – Б. 201.

<sup>3</sup>Никонов В.А. Введение топонимику. Изд.2-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2011. – С. 66.

bir qismi bo‘lib, tilshunolik fanlari qatoriga kiradi”<sup>1</sup>, – degan fikrni ilgari suradi. Bu kabi fikrlarni boshqa olimlar ham pozitiv baholab keladilar. Chunonchi, geograf olim H.Hasanov shunday ta’rifni beradi: “Filologlar ham, geograflar ham, tarixchilar ham tan olsinki, toponimika bu uchala fan chegarasidagi sohadir, kimki toponimika bilan astoydil shug‘ullanishni istasa, u bir necha fanni o‘rganib olishi zarur, filolog etnografiyani, tarixni, tabiiy va iqtisodiy geografiyani, tarixchi filologiyani, geografiyani, geograf tilni, tarixni va etnografiyani bilishi lozim”<sup>2</sup>.

E.A.Begmatovning ta’rificha, “Joy nomlari (toponimlar) yuzasidan tilshunoslar, tarixchilar, geograflar, etnograflar, folklorshunoslar hozirgacha bir necha tadqiqotlar olib borishgan bo‘lsa-da, mazkur tushuncha doirasiga kiradigan til birliklari - nomlar doirasi, chegarasi aniq va izchil belgilangan emas. Ko‘p hollarda joy nomlari toponimlar deyilganda viloyat, tuman, shahar, qishloq, mahalla, ko‘cha, maydon nomlarigina tushuniladi”<sup>3</sup>. Onomastik tizimda toponimlar eng qadimgi leksik birliklardan biri hisoblanadi. Toponimlarni o‘rganish tildagi ba’zi tarixiy o‘zgarishlarni kuzatish uchun ham muhimdir. So‘nggi yillarda joy nomlarini tasnif qilishning yangi-yangi usullari ishlab chiqilmoqda. Geografik nomlarning xilma-xilligi, ularni tasniflashni talab qiladi. Bu ularni o‘rganish uchun ham, tadqiqot natijalarini umumlashtirish uchun ham zarur”<sup>4</sup>. Albatta, joy nomlarining ko‘lam qamrovi juda keng bo‘lib, bu borada jiddiy izlanishlar talab etiladi.

Joy nomlari - toponimiya doirasiga suv obyekti va inshootlarining nomlari ham kiradi. Suv obyekti va inshootlarining nomlarini ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan o‘rganuvchi soha gidronimika deb ataladi. Gidronimika termini tarkiban grekcha hydro – suv, onoma – nom va -ika – oid kabi ma’noli qismlaridan iborat bo‘lib, «suv obyektlarining nomlariga oid» - degan lug‘aviy ma’noga ega<sup>5</sup>.

#### **АДАБИЁТЛАР:**

1. Низомов А. ва б. Топонимика. - Тошкент, Шарк, 2013. – Б. 15.

<sup>1</sup>Qorayev S. Toponimika: O‘quv qo‘ll. T.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti”, 2006. – B.6.

<sup>2</sup>Улуков Н.Ўзбек тили гидронимларининг тарихий-лосоний тадқиқи..Монография. – Тошкент, 2006. – Б.3-4.

<sup>3</sup>Бегматов Э.А. Жой номлари - маънавий кўзгуси. . –Тошкент: Маънавият, 1998. – Б.22-24.

<sup>4</sup>Бахшиева Т..Л. Связь топонимики с другими науками. Ономастика Поволжья. Материалы XX Международной научной конференции. – Волгоград, 2022. – Б.9.

<sup>5</sup>Begmatov E.A. Ko‘rsatilgan manba. – B. 26-28.

- 2.Бегалиев Н.Б. Самарқанд топонимияси. - Самарқанд, Сам ДЧИ нашриёти, 2010. – Б. 12.
- 3.Бегматов Э. Ўзбек тили антропонимикаси: фил. фан. ном.. дисс. – Тошкент, 1965.
- 4.Султанова Н.Б.Умумий ўрта таълим мактаблари география дарсларида топонимик атамалардан фойдаланиш масалалари. Ўзбекистон География жамияти ахбороти 42-жилд, 2013 йил, 63- 65б.).
- 5.Қораев С. Географик номлар маъноси. – Т.:Ўзбекистон, 1978. – Б. 201.
- 6.Никонов В.А. Введение топонимику. Изд.2-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2011. – С. 66.
- 7.Qorayev S. Toponimika: O'quv qo'll. T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti", 2006. – В.6.
- 8.Улуков Н.Ўзбек тили гидронимларининг тарихий-лисоний тадқиқи..Монография. – Тошкент, 2006.  
– Б.3-4.
- 9.Бегматов Э.А. Жой номлари - маънавият кўзгуси. . –Тошкент: Маънавият, 1998. – Б.22-24.
- 10.Бахшыева Т..Л. Связь топонимики с другими науками. Ономастика Поволжья. Материалы XX Международной научной конференции. – Волгоград, 2022. – Б.9.

## PAXTACHI TUMANI MIKROTOPONIMLARINI O'RGANISHDA TADQIQOT METODLARINING SAMARADORLIGI

**Ergasheva Nodira  
Abdurayimovna,**  
Navoi State Mining  
and Technologies  
University  
e-mail:  
[ergasheva.68@list.ru](mailto:ergasheva.68@list.ru)

**UO'K 81'36**

**Abstract:** maqolada Paxtachi tumani mikrotoponimlarini o'rganishda qo'llaniladigan tadqiqot metodlarining samaradorligi ilmiy-amaliy jihatdan tahlil etilgan. Lingvo-onomastik, leksik-semantik, etimologik, tarixiy-tipologik va kartografik metodlarni kompleks qo'llash mikrotoponimlarning kelib chiqishi, ma'no qatlamlari hamda nomlanish xususiyatlarini aniqlashda muhim omil ekani asoslangan. Shuningdek, mahalliy nutq, arxiv manbalari va dala materiallarining uyg'un qo'llanilishi tadqiqot samaradorligini oshirishi ko'rsatib o'tilgan.

**Kalit so'zlar:** mikrotoponim, Paxtachi tumani, onomastika, lingvo-onomastik tahlil, tadqiqot metodlari, leksik-semantik metod, etimologik tahlil, tarixiy-tipologik yondashuv, xaritografik usul, mahalliy nutq.

Joy nomlari - toponimiya doirasiga suv obyekti va inshootlarining nomlari ham kiradi. Suv obyekti va inshootlarining nomlarini ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan o'rganuvchi soha gidronimika deb ataladi. Gidronimika termini tarkiban grekcha hydro - suv, onoma – nom va -ika - oid kabi ma'noli qismlaridan iborat bo'lib, «suv obyektlarining nomlariga oid» degan lug'aviy ma'noga ega<sup>1</sup>.

Tadqiq qilinayotgan Paxtachi tumani mikro doiradagi geografik nomlari mamlakatimizning o'tmishi va kelajagini yoritishda, lisoniy jarayonlarning qanday darajada o'zgarganligini belgilashda muhim manba vazifasini bajaradi. O'zbek toponimikasi sohasida samarqandlik toponimshunos olimlar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar tahlil qilingan. Вилоят топонимларини lingvistik tahlil etish mamlakatimiz tarixining qadimiy va zamonaviy bosqichlarini yoritishda muhim manba vazifasini bajaradi. Samarqandlik tilshunoslari L.I.Royzenzon, H.Berdiyev, R.Qo'ng'urov, X.Doniyorov, B.O'rinboyev, T.Raxmatov, B.Yo'ldoshev, S.Karimov, N.Begaliyev, A.Turobov,

<sup>1</sup>Begmatov E.A. Ko'rsatilgan manba. –B.26-28.

S.Bo‘riyev, Sh.Temirov <sup>1</sup> kabi olimlar tomonidan Samarqand viloyati toponimiyasi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Samarqand viloyati toponimlarini quyidagi olimlar tadqiq etishgan: S.Bo‘riyev “Urgut tumani mikrotoponimlarining leksik-semantik tahlili”, A.Turobov “Samarqand etnotoponimlari tadqiqi”, N.Begaliyev “Samarqand viloyati gidronimlarini lisoniy tadqiqi” nomli, Sh.Temirov esa “Samarqand viloyati oronimlarini lisoniy tadqiqi” mavzuida ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirgan, A.O‘tamurodov esa Samarqand va jizzax viloyatlari toponimlarini ilmiy tadqiq etgan.

Quyida lingvistik metodlar bilan birga, ko‘pincha, geotoponimik tadqiqotlarda qo‘llaniladigan geografik, kartografik, tarixiy, statistik, etimologik kabi metodlar haqida ilmiy qarashlar bayon qilingan. Shuni alohida qayd etish kerakki, bukungacha shakllangan tadqiqot metodlarining qaysi biri yanada samarali ekanligini aytish mushkul. Chunki har bir tadqiqot metodi geografik nomga nisbatan turlicha va turli darajada yondashuv imkoniyatini taqdim qiladi hamda nomning ham lisoniy, ham falsafiy mazmun-mohiyatini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ma‘lumki, tahlil va sintezning turlicha tadqiqot metodlaridan foydalanib geografik nomning asl ma‘no-mazmunini aniqlash mumkin. Toponimik tizimning bir bo‘lagi bo‘lgan geografik nom, hech qachon yakka, tanho emas, u turlicha ko‘rinishdagi uzun “zanjir”ning “halqa”laridan biridir. Shu sababdan, muayyan hudud toponimiyasining o‘ziga xos spesifikasini inobatga olgan holda tadqiqotlar olib borish, tahlilning muayyan darajada to‘g‘riligini va samaradorligini ta‘minlaydi, shu bilan birga, geografik nomning ilmiy talqinini aniqlashda kata ahamiyatga ega. Ushbu masalaga e‘tibor qaratgan taniqli geograf olim H.Hasanov shunday ta‘rifni beradi, “Har bir joy nomining bamisoli ikki tomoni bor - sirti va ichi. Sirtidan qaraganda har bir nom atoqli ot bo‘lib ko‘rinadi. Afrika, Grenlandiya, Xitoy, Misr, Parij singarilarining joy nomi ekanligi har kimga ham ayon. Ammo nomning ichki tomoni ham borki, uni ko‘rish uchun “rentgen”ga solish lozim: bu nom qayerda, nega shunday atalgan, qaysi tildan olingan? Joyning bu ichki xususiyatini har kim bilavermaydi, u faqat tadqiqotchiga muyassar bo‘ladi”<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Gadayev O.Y. O‘zbek tilida toponegizlar shakllanishining lingvistik xususiyatlari. Fil.fan.fal.dok (PhD) diss. avtoref. – Samarqand, 2023. -B.11.

<sup>2</sup> Xasanov X. Географик номлар сирин. –Т.: “Ўзбекистон”, 1985.

Toponimika fanining shakllanishi va metodologik asoslarini belgilashda E.M.Murzayev, Yu.A.Karpenko, V.A.Juchkevich, Ye.M.Pospelov singari rus olimlari, shuningdek, o'zbek toponimikasining rivojiga munosib hissa qo'shgan S.Qorayev, T.Nafasov, Z.Dosimov, T.Enazarov kabi tadqiqotchilarning ishlari alohida ahamiyat kasb etadi. Xususan, filolog olim T.Enazarov so'nggi yillarda olib borgan ilmiy izlanishlarida toponimik tadqiqotlarda lingvistik metodlarning samaradorligini asoslab bergan.

Toponimik birliklar bilan shug'ullanadigan mutaxassisning vazifalaridan biri shuki, sohaning turli tadqiqot metodlaridan foydalangan holda, dalillangan ilmiy natijalarni qo'lga kiritishdan iborat. Shu sababli, olib boriladigan toponimik izlanishlarda hudud nomlarini tadqiq qilishning maqsadli ravishda amalga oshirishi muhim ahamiyatga ega bolib, quyida berilgan tadqiqot metodlari ishning samarali ilmiy natijalarga erishishda muhim hisoblanadi.

Ta'kidlash joizki, toponimik tadqiqotlarda qaysi metodning ustuvorligini aniq belgilash mushkul, chunki har bir metod geografik nomning ma'no va mohiyatini turli nuqtayi nazardan yoritadi. Shunga ko'ra, metodlararo uyg'unlikni ta'minlash O'zbekiston toponimikasining nazariy asoslarini yanada boyitadi hamda Paxtachi tumani toponimlarining tarixiy-lisoniy qatlamlarini tahlil qilishda muhim ilmiy natijalar olish imkonini beradi. Masalan, o'zbek toponimikasining ilmiy-nazariy asoslarini belgilashda turli metodologik yondashuvlarning uyg'un qo'llanilishi muhim ahamiyatga ega. Masalan, tadqiq etilgan tuman hududidagi *Toma, Yobu (Jobu), Mesit, Burqut, Ko'rpa, Sanchiqul, Sarapoyon* (hozirda mahalliy xalq shevasiga moslashib, fonetik o'zgarish natijasida "*Sarapan*" deb yuritiladi), *Loqay, Mojoy, Urganji, Juvontayoq* (mahalliy xalq shevasiga asosan "y" harfi "j" harfiga o'zgarib, fonetik o'zgarish yuzaga kelgan, asl so'z shakli "*Yo'g'ontayoq*" hisoblanadi), *Bodoy, Bahrin, Ukrach, Momoy, Ochamayli, Chuvilloq, Polvonchi, Tutli, Sovungar, Ko'ktosh, Qo'shtamg'ali va Jo'ymahmud* kabi toponimlar.

Mazkur tadqiqotda esa Paxtachi tumani toponimlarini o'rganishda nafaqat lingvistik, balki xaritografik, qiyosiy-chog'ishtirma, stilistik, tarixiy, etimologik, tasviriy, areal, semiotik va statistik metodlardan kompleks tarzda foydalanish zaruriy deb hisoblanadi. Bu metodlar toponimlarning kelib chiqish manbai, tarixiy qatlamlari, semantik xususiyatlari va hududiy taqsimlanish qonuniyatlarini aniqlashda keng imkoniyat yaratadi. Shu bois toponimlarni o'rganish jarayonida ularni tahlil etish metodlarini to'g'ri tanlash ilmiy natijalarning ishonchligi va obyektivligini ta'minlaydi. R.Rasulov ta'kidlaganidek, "Har bir fanning

mavjudligini, xulosalari, faolligi uning tadqiqot obyekti, tadqiqot maqsadi va ayni vaqtda, tadqiqot metodlari bilan baholanadi, o'lganadi"<sup>1</sup>.

*Morfologik tahlil.* Morfologik tahlil deyilganda, so'zni turkumlarga ajratish, har bir turkumga xos grammatik kategoriyalarni, so'z shakllarini aniqlash ko'zda tutiladi. *Lingvistik yondashuv* toponimlarning morfologik tuzilishini va yasama modellari asosini aniqlashga imkon beradi. *Qo'shtamg'ali* toponimi qo'sh + tamg'a + li komponentlaridan tuzilgan murakkab yasama birlikdir. *Jo'ymahmud* esa jo'y (suv yo'li) va Mahmud (shaxs nomi) komponentlarining semantik uyg'unligidan tarkib topgan. *Yangibuloq* toponimi sifat + ot modelida yasalgan gidrotoponim bo'lib, yangi suv manbasining ochilganini bildiradi.

*Xaritografik yondashuvga* ko'ra, mazkur toponimlar joylashuvi jihatidan tabiiy landshaft elementlari bilan uzviy bog'liqdir. *Toshko'prik* toponimi suv oqimi ustida joylashgan infratuzilmaviy obyektni bildirsa, *Tutli* nomi o'simlik qoplami zich bo'lgan pasttekislik hududni ifodalaydi. *Yangibuloq* tabiiy suv manbai mavjud joy nomi sifatida relyef o'zgarishlarini ko'rsatadi, *Ko'ktosh* esa toshli massivlar va geologik tarkibi bilan ajralib turuvchi hudud nomidir. Bunday tahlil toponimlarning tabiiy geografik muhit bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi.

Xaritografik metodning keng imkoniyatlarini, nomlar asosida xaritalar tuzish va ulardan foydalanishning afzalliklarini Ye.M.Pospelov<sup>2</sup> o'zining ilmiy tadqiqot ishlarida keng yoritib o'tgan.

*Qiyosiy-chog'ishtirma* metod xaritografik ma'lumotlar asosida toponimlarni boshqa hududlardagi o'xshash nomlar bilan solishtirishga imkon beradi. Ushbu metod orqali toponimlarning tarqalish xususiyatlari, kelib chiqishini farqlash hamda hudud toponimiyasining o'ziga xos xususiyatlariga oydinlik kiritiladi. Masalan, *Yangibuloq* va *Toshko'prik* toponimlari respublikaning boshqa viloyatlarida ham uchraydi, bu esa ularning umumxalq toponimik model sifatida shakllanganini anglatadi. Ushbu yondashuv Paxtachi tumani toponimikasini umumiy o'zbek toponimik tizimi bilan uzviy bog'laydi.

*Stilistik yondashuvda* toponimlarning obrazlilik va estetik jihatlari tahlil qilinadi. *Ko'ktosh* va *Yangibuloq* toponimlarida rang, yangilanish va tabiiylik obrazlari mujassam bo'lib, ularning xalq tilida ijobiy semantik ohang kasb

<sup>1</sup>Расулов Р. Умумий тилшунослик. Тошкент., 2010. - Б.250-251. (328 б.)

<sup>2</sup>Поспелов Е.М. Топонимика и картография. М.: Мысль, 1976. -256 стр.

etganini ko'rsatadi. Tutli toponimi hayotiylik va barqarorlikni ifodalovchi ramziy ma'noga ega, Qo'shtamg'ali esa tarixiy o'zlik va identifikatsiyani anglatuvchi timsol sifatida xalq xotirasida saqlanib qolgan. *Stilistik* metod. "Toponimlar tilning boshqa birliklariga xos bo'lgan xususiyatlardan, jumladan, stilistik xususiyatlardan ham holi emas. Ular o'zining asosiy ma'nosidan tashqari, yana qo'shimcha ma'nolarni aks ettiradi. Ushbu ma'nolar, odatda, stilistik ma'nolar deyiladi. Shuning uchun ham tilshunoslikda poyetik onomastika tushunchasi mavjud".

Paxtachi tumani toponimlarini ana shu metodlar asosida tahlil etish shuni ko'rsatadiki, joy nomlari o'zida tabiiy-geografik muhit, tarixiy jarayonlar, etnik qatlamlar va xalq tili ifoda vositalarining murakkab uyg'unligini mujassamlashtirgan. Har bir metod toponimlarning ma'no qatlamlarini turlicha yoritadi, biroq ularning kompleks qo'llanilishi Paxtachi tumani toponimikasining ilmiy-nazariy asoslarini yanada chuqurroq anglash va o'zbek toponimik tizimining umumiy qonuniyatlarini aniqlash imkonini beradi.

*Tapuxu'i tahlil metodi.* Onomastika sohasida toponimlar tahlilida tarixiy tahlil metodi muhim ahamiyatga ega. Chunki toponimlarda xalqning o'tmish tarixi, etnografiyasi, til unsurlarining o'zgarish davriyligi ildizlarini topish mumkin bo'ladi. Ushbu metodda toponimik birliklar perspektiv (tarixiy holatda hozirgi ko'rinishidagi o'zgarishlar) va retrospektiv (hozirgi holatidan tarixiy holatigacha bo'lgan tarixiy rivojlanish jarayoni) tahlil usullaridan keng foydalaniladi. Toponimlarni tarixiy metod bilan tadqiq etganda, dastlab, ularning talaffuzi hamda ma'nosi qanday bo'lganligi aniqlanadi va qiyoslanadi. Natijada tahlil qilinayotgan nomlarning eng qadimgi shakllari – tashqi tomoni (etimologik shakli, ya'ni so'z va qo'shimchalarning eng qadimgi shakli tiklanadi) hamda ichki tomoni – ma'nosi (etimologik ma'nosi) kelib chiqadi. Masalan, *Qo'shtamg'ali* chorvador urug' yoki sulolalarning tamg'a belgilariga ega bo'lgan davrni aks ettiruvchi etnotoponimdir. *Jo'ymahmud* esa suv inshooti qurilgan joyni bildiruvchi antroponimik toponim bo'lib, o'rta asrlardagi irrigatsion faoliyatni eslatadi. Bu yondashuv toponimlarning ijtimoiy-tarixiy mazmunini ochib beradi.

Shu o'rinda Paxtachi tumani toponimlaridan *Ziyovuddin*, *Dabusiy qal'asi*, *Mesit*, *Qorluq*, *Bodoy*, *Bahrin*, *Bog'olon*, *Qo'shtamg'ali*, *Oytamg'ali*, *Ko'ktoshtepa*, *Karvonsaroy*, *Nayman*, *Qarnob*, *Sultonravot* (*Sultonobod*), *Poyonigumbaz*, *Barlos* (Barlos qadimgi turkiy qabilalardan biri bo'lib, buyuk mutafakkir Alisher Navoiy "Saddi Iskandariy" dostonida boshqa turkiy qabilalar

ro'yxati shakllantiriladi, ularning lisoniy xususiyatlari aniqlanadi<sup>1</sup>. Ma'lumki, tasviriy metod barcha ijtimoiy-tarixiy va tabiiy fanlarda keng qo'llaniladi. Shunga ko'ra bu metod boshqa metodlar orasida qo'llanish ko'lami jihatidan eng yuqori o'ringa guradi. Masalan, daryo, ko'l, buloq, ariq, kanal, soy nomlari ro'yxati gidronimlarni tasviriy metod bilan o'rganishda katta yordam beradi. Ana shu ro'yxatlar materiali asosida keyinchalik onomastik birlik (toponim, gidronim kabi)larning lug'atlari tuziladi. Shu qatorida, mazkur metod asosida toponimlarning ko'pchiligi bevosita joyning tabiiy yoki madaniy belgilari aniqlanadi. Masalan, *Ko'ktosh* toponimi rang va predmet asosida, *Tutli* o'simlikka bog'liq holda, *Toshko'prik* esa inshootning tashqi ko'rinishiga asoslanib yaratilgan.

*Areal metod* esa toponimlarning hududiy tarqalish qonuniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Paxtachi tumanida gidrotoponimlar (*Jo'yahmud*, *Yangibuloq*) suv resurslari boy hududlarda, fitotoponimlar (*Tutli*, *Mevali*) o'simlik o'sadigan zonalarda, oronim va geomorfologik toponimlar (*Ko'ktosh*, *Toshko'prik*) esa toshli, adirli yerlarda joylashgan. Bu metod toponimlarning mintaqaviy tizimda qanday taqsimlanganini aniqlash imkonini beradi. "Areal toponimika – toponimiyani turli hududlar bo'ylab tarqalish xususiyatlarini o'rganuvchi tarmog'i"<sup>2</sup>. Bu metod orqali tadqiqotchilar muayyan bir toponimning turli hududlar bo'yicha areal yoyilishiga aniqlik kiritishadi. Masalan, tadqiq etilgan hudud toponimiyasidan "Sarbozor" nomi mazkur metod orqali tahlil qilinganda, ushbu nomning areallari mamlakatimizning Katta qo'rg'on, G'ijduvon, Ishtixon, Oqdaryo, Konimex, G'allaorol va boshqa hududlarida tarqalganligiga guvoh bo'lamiz.

*Semiotik metod*. Mazkur metod yunon tilidan olingan "semiologiya" so'zi bo'lib, "belgi haqidagi ta'limot" ma'nosini beradi va ijtimoiy muloqot jarayonidagi belgilar tizimi hisoblanadi. Toponimlar lingvomadaniy belgi sifatida xalqning ma'naviy, madaniy, ijtimoiy, tarixiy, etnografik, tabiatga bo'lgan munosabatlarida o'z ifodasini topadi. Toponimik birliklardagi har bir komponent o'zining muayyan mazmun va mohiyatiga ega bo'lib, bu semiotik metod orqali tadqiq etiladi hamda anglashilgan mazmun-mohiyat natijasida nomlanishning xususiyatlari o'rganiladi. Ya'ni semiotik metod asosida tahlil qilishda ba'zi

<sup>1</sup> Ҳақимов Қ.М., Ақчаев Ф.Ш. Топонимика фanning tadqiqot metodlari. Ўзбекистон География жамияти ахбороти. 42-жилд. 2013. – В.44-46.

<sup>2</sup>Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикиси терминларининг изоҳли луғати. –Наманган, 2006. 17-б.

nomlarning lug'aviy ma'nosi, etimologiyasi qanday bo'lishidan qat'iy nazar, ularning ma'lum darajadagi uslubiy belgilari anglashilib turadi. Masalan, Istiqloq, Mustaqillik, Yangi diyor, Yangi hayot, Bunyodkor, Yangizamin, Yangi turmush, Do'stlik, Tinchlik kabi toponimlar qo'llanilishida pozitivlik belgisi, Kal, Kalurgich, Pushaymon qishloq, Bandikuchuk, Qo'tirbuloq, Jomonjar kabi toponimlarda negativlik belgisi anglashilib turadi.

*Statistik metod.* Ushbu metod asosida to'plangan materialni qayta ishlash samarador hisoblanadi. mazkur metod orqali muayyan hudud toponimik birliklarining sonini aniqlash, boshqa tip nomlar bilan chog'ishtirish, miqdor jihatidan ustunligini aniqlash va foiz nisbatlarida tadqiq etish imkoniyati mavjud. tistik ma'lumotlar tadqiqotchida mintaqa toponimlari haqidagi tasavvurini aniqlashtiradi va aniq xulosa chiqarishga ko'maklashadi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Begmatov E.A. Ko'rsatilgan manba. –B.26-28.
- 2.Gadayev O.Y. O'zbek tilida toponimlar shakllanishining lingvistik xususiyatlari. Fil.fan.fal.dok.(PhD) diss. avtoref. – Samarqand, 2023.-B.11.
- 3.Хасанов Х. Географик номлар сири. –Т.: “Ўзбекистон”, 1985.
- 4.Расулов Р. Умумий тилшунослик. Тошкент., 2010. - Б.250-251. (328 б.).
- 5.Поспелов Е.М. Топонимика и картография. М.: Мысль, 1976. – С.256 ст.
- 6.Санаев И. Бу кўхна дунё. - Тошкент, “Адолат”, 1996. -Б.27.
- 7.Санаев И. Бу кўхна дунё. - Тошкент, “Адолат”, 1996. - Б.23.
- 8.Нафасов Т. Ўзбекистон топонимларининг изоҳли луғати. 1988, - Б.74.
- 9.Қораев С. Географик номлар маъноси. –Б.119.
- 10.Санаев И. Бу кўхна дунё. - Тошкент, Адолат, 1996. -Б.22.
11. Қораев С. Географик номлар маъноси. –Б.119.
12. Санаев И. Бу кўхна дунё. - Тошкент, Адолат, 1996. -Б.14.
- 13.Ҳақимов Қ.М.,Ақчаев Ф.Ш.Топонимика фанининг тадқиқот методлари.Ўзбекистон География жамияти ахбороти. 42-жилд, 2013. –Б.44-46.
- 14.Бегматов Э.,Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. –Наманган, 2006. – Б.17.

qatorida barloslar ham Doroga qarshi kurashganligini yozgan)<sup>1</sup>, *Uchuruv* (ushbu toponim Paxtachi tumanida qishloqning nomi bo'lib, uch urug' – yobi, toma, mesit urug'laridan tashkil topgan ittifoq bo'lgan. Uch urug' so'zida -g' tovushi -v tovushiga o'zgarib, fonetik o'zgarish yuzaga kelgan. Qadimda Zarafshon vodiysining o'rta qismida joylashgan)<sup>2</sup>, *Yobu (jobu)* – turkiy etnonim. “G'arbiy turklarning oliy hukmdorlik unvonlaridan biri yog'bu (yabg'u) deb atalgan. Qadimiy turklarga bu unvon qabila va qabilalar ittifoqi boshlig'iga berilgan. O'rta Osiyoning qadimgi xalqlaridan bo'lmish Qarluq xonlari ham yobg'u deb atalgan”<sup>3</sup>, *Toma (Toma)* – o'zbek urug'laridan biri. Toma asli mug'ul qabilasi bo'lib, “Dashtqipchoq o'zbeklari tarkibiga kirgan va XV-XVI asrlarda ko'chmanchi o'zbeklar bilan birga Movarounnahr va Xorazmga kelib o'rtnashgan”<sup>4</sup>, “(Nasabnomayi o'zbek” kitobida ham toma o'zbek qavmlaridan biri sifatida qayd etilgan)<sup>5</sup>, “Fay (arablar istilosiga qadar Dabusiya qal'asi Fay (Pay) saltanatining poytaxti bo'lgan)”<sup>6</sup> kabi toponimlarni tahlil qilishda mazkur metodning samaradorligi ko'rinadi.

*Etimologik metod.* Geografik nomlarning asl ma'nosi va mazmunini aniqlashda eng qadimiy va hozirda ham toponimika fani uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan etimologik usulni qo'llash yaxshi samara beradi. Ko'p yillar davomida etimologiya toponimikaning asosiy vazifasi sanalgan. Hozir ham u boshqa metodlar orasida muhimligi bilan ajralib turadi. E.M. Murzayev ushbu metodning kamchiligi haqida gapirib, joy nomi bilan bog'liq geografik voqealikka va tarixiy ma'lumotlarga tayanmasdan geografik nomning asl ma'nosi haqida xulosa chiqarish etimologik usulni ishonchsiz va bahstlab qilishi mumkin degan fikrni bayon qilgan. Ayrim mutaxassislarning fikricha, xususan, substrat toponimlarni o'rganishda etimologik usulga tayanish ko'pincha chalkashliklarga olib keladi. *Tasviriy metod.* Ushbu metodga ko'ra, tadqiq etilayotgan hudud toponimlari to'planadi va tizmlashtirish asosida tasnif qilinadi, bunda o'lka, shahar, qishloq, mahalla, guzar, ko'cha, muqaddas qadamjo, qabriston, masjid, tog', qir, tepalik, daryo, ko'l, soy, cho'l, dasht, maydon, yaylov kabilarning

<sup>1</sup> Санаев И. Бу кўҳна дунё. Тошкент, “Адолат”, 1996. - Б.27.

<sup>2</sup> Санаев И. Бу кўҳна дунё. Тошкент, “Адолат”, 1996. - Б.23.

<sup>3</sup> Нафасов Т. Ўзбекистон топонимларининг изоҳли лугати. 1988. -Б.74.

<sup>4</sup> Қораев С. Географик номлар маъноси. -Б.119.

<sup>5</sup> Санайев И. Ко'rsatilgan manba. -Б.22.

<sup>6</sup> Қорайев С. Ко'rsatilgan manba. -Б.119.

<sup>6</sup> Санайев И. Ко'rsatilgan manba. -Б.14.